

Tieteellinen elämä

Tunnettu Xerox Parc on 1970-lukulaisen Piilaakson kuhinan, sen teknologisen optimismin monumentti. Alunperin tutkimus- ja tuotekehitysyksiköksi perustettu instituutio toistuu puheissa usein siinä muodossa että ”siellä keksittiin kaikki”: ajatus on kai se, että kaikki minkä varaan vaikkapa Applen ryöstöhintaiset tuotteet rakentuvat, keksittiin ihan helposti ja ilon kautta juuri tuolla. Luettelo alkaa graafisesta käyttöliittymästä ja jatkuu hiiren kautta koko internetin perustaviin teknisiin ratkaisuihin. Kiinnostavaa ei ehkä kuitenkaan ole se, mitä keksittiin, vaan se henki, että mitä tahansa voidaan keksiä, että keksimisellä ja teknologian tarjoamilla ratkaisuilla ei ole mitään rajoja.

Xerox Parc, eli sen kopiokoneista tunnetun yrityksen Palo Alto Research Center, tuli esiin myös tammikuussa järjestetyillä Käännösfestivaaleilla. Sitra on nimittäin muutaman viime vuoden aikana rahoittanut uutta talouden tutkimuksen hanketta ja festivaalilla järjestettiin keskustelu, joka samalla oli esittelytilaisuus hankkeen tuottamalle raportille. Raportin nimenä on ”Ohjelmoitavan talouden kasvu”, ja sen yhtenä suosituksena – kuten kaikilla hankkeilla pitää olla – on että Suomen pitäisi pystyttää tietynlainen talouden tutkimuskeskus ja että Xerox Parc olkoon sen henkeä kuvaava nimi:

Kasvun tulevaisuus ei löydy vanhan taloudellisen järjestelmämme tehostamisesta, vaan talouden sääntöjen, protokollien ja käyttöliittymien uudelleensuun-

nittelusta. Talouden ohjelmoitavuus tarkoittaa juuri mahdollisuutta muokata talouden perusrakennetta: sen kieltä, logiikkaa ja yhteistoiminnan muotoja. [...]

Suomen strategisena mahdollisuutena on kilpailla pääoman massan sijaan arkkitehtuurilla. Ehdotamme siirtymistä yksittäisistä hankkeista systemaattiseen talouden infrastruktuurien kehittämiseen. Tarvitsemme talouden Xerox PARC:n – laboratorion, jossa uuden talouden käyttöliittymät ja pelisäännöt koodataan.

Kukahen tässä puhuu? Käännösfestivaalilla puhujana oli hankkeen ja sen varsinaisen toimijan Economic Space Agencyn keskeinen hahmo Akseli Virtanen, mutta tietysti tällainen ääni kuuluu varmaan jollekin sellaiselle liikkeelle – tai jos asiasta kysyy noilta avaruusajan ajatteliijoilta ja kyseisen hankkeen toimijoilta itseltään, niin General intellectille – joka majailee kaikkialla ja ei missään, siis lähinnä nostalgisessa Piilaaksossa. Voi hyvänen aika, mitä helvettiä te oikein teette! Mitä? Käännösfestivaalin tapahtumassa Virtanen vastasi johdonmukaisesti me-muodossa: me tarvitsemme käänteen, me näemme kumouksen, me koodaamme uuden. Kuka me? Tilaisuudessa kuultiin myös kolme muuta puheenvuoroa, kun kommenttinsa esittivät kolme julkista asiantuntijahahmoa Anni Marttinen, Jussi Parikka ja Teivo Teivainen. Ja näin syntyikin kyllä kieltämättä hieno tapahtuma, joka oli tavallaan koko festivaalin parasta antia.

Festivaali oli kieltämättä tieteellistä elämää pelkästään jo siksi, että hyvin useissa keskusteluissa oli mukana tutkija, joko akateemisen tieteen piiristä tai muuten. Ja voisi sitä tieteellisen elämän nimissä katsoa myös siksi, että olipa mukana kuuluisaa ”tutkittua tietoa” tai ei, koko festivaalin muoto lähestyy tieteellistä tapahtumaa. Sen paneelit ja niiden teemoittelut pyristelevät eroon henkilökeskeisesti tai puoluepoliittisesti käsitettävistä asioista, ja sen sijaan kyse on maailman viheliäisiin kysymyksiin tarttumisesta, maailman parantamisesta ja pyrkimyksestä parempaan.

Festivaali oli tieteellistä elämää parhaimmillaan vielä siksikin, että paikalla oli monissa rooleissa Sitra. Jos festivaali jotain opetti, niin sen, että tämä nimeltäänkin kammottava ”Suomen itsenäisyyden juhlarahasto”, josta tulee mieleen lähinnä Esko Aho ja Jyrki Katainen, on varsinainen kaappauskone, joka syö vastustamattomasti tutkimusta, ajattelivatpa tutkijapolot sitten olevansa aktivisteja, hakkereita tai klassisesti sivistyneitä. Sen tehokkuus on järkyttävä: mitä kaikkea se onnistuukaan saamaan mukaan siihen projektiinsa, jossa se tukee Suomen kasvua. Sitra on kuin herkkupöytä – no juhlarahastohan se on – jonka piiriin päätyvä tutkimus muuttuu itsekin vastustamattomaksi tarjoiluksi, alkaa käydä järkeen, olipa se sitten huuруisen rahanahnetta piilaaksolaista pöhinää tai sinänsä hyvää tarkoittavaa työelämän parantamista. Tietysti Sitra tarjoaa myös leipää, herkut sikseen: varmasti monen vaikka kuinkin kriittisen ja kumouksellisen tutkijan toimeentulo on kieltämättä hyvällä tavalla kohentunut juuri Sitran rahoituksen ansiosta. Ja tiedettä ja tutkimustahan Sitra tuottaa ja tekee, ei sitä voi kieltää.

Sitran viime aikaisista hankkeista mieleenpainuvimpia ovat juuri hankkeista kaikkein optimistisimmat kuten työelämän muutokset, sivistyksen päivittäminen, demokratiakehitys – voi perkele – sekä sen uusin pakkomielle ja jeesustelun aihe ”huoli nuorison tulevaisuuskosta”. Ehkä koko Sitraan saa jonkinlaisen selkeyttävän näkymän, kun katsoo sitä juuri sen Käännösfestivaalien läsnäolosta päin. Se on instituutiona valmis menemään minne tahansa, se

on ikään kuin avoin kaikille ja kaikelle, kunhan se saa pitää yhden sanan kirkkaana: kasvu, kunhan kyse on kasvusta, Sitra on mukana ja nyökyttelee kiinnostuneena. 90-luvulla se ahmaisi valtion omistamat mutta tuolloin vielä arvoltaan vähäiset Nokian osakkeet ja nyt se popsii pääomakseen kurssinsa menettäneitä yhteiskuntatieteilijöitä. Sama tietysti toisinpäin: aivan huomattavaan yhteiskunnalliset tutkijat käyvät läpi yllättävän käänteeseen, joka rakentuu niin, että kun Sitran herkkupöytä alkaa näkyä, tulee mieleen, että miksipä en minäkin voisi pukea tutkimustani kasvun kielelle, eihän se haittaa, tavallaanhan minäkin puhun kasvusta, eihän sen tarvitse olla rahassa mitattavaa, onhan niitä hyviä kasvavia asioita niin kuin energiatehokkuus, sivistys, hyvinvointi, hyvä mieli... Ja kyllähän tämä Sitraa kiinnostaa.

Myös ”Ohjelmoitavan talouden kasvu” on siis kasvuraportti ja alkaa optimistisillä kysymyksillä: ”Mitä on talouskasvu, jos talous ei ole vain yritysten, instituutioiden ja markkinoiden järjestelmä, vaan protokolla: joukko ohjelmoitavia sääntöjä, jotka määrittävät mitä voimme arvottaa ja koordinoida? Mitä jos talouden kasvu on kiinni siitä, mitä voimme taloudessa ilmaista ja ohjelmoida – ja siitä, kuka tätä pääsee tekemään? Millaisia uusia kasvun logiikkoja ja taloudellisia yksiköitä ohjelmoitava talous voi synnyttää? Miten Suomi voi olla ensimmäisten joukossa, joka hyödyntää tämän muutoksen – ei vain teknologisesti, vaan myös ymmärryksen ja kulttuurin tasolla?” Hyvä Suomi. Mutta miten tämä oikein pitäisi ymmärtää? Kun asian esittää niin, että sinänsä kasvua, sitä mitä se on ja mikä on sen määritelmä, ei ole pakko kiinnittää, vaan että riittää kun kysyy mitä se on, niin kai tästä on pääteltävä, että niin sanottu kasvupakko on sekä sitralaisessa että Käänteessä esitellyn talousajattelun puitteissa se puhdas ja muodollinen vaatimus, että sitä on oltava, muodossa missä tahansa. Tämä tietysti käy yksiin Xerox-hengen kanssa: optimismin sisällöksi riittää se, että keksimistä on – kun keksimisen puitteet ja vaateet käyvät nihkeiksi maan päällä niin lähdetään sitten kohti avaruutta.

Tulevaisuuden kuvittelemisessä kaikkein kavalinta on, että alkaa nähdä tulevaisuuden jollain

lailla "kiehtovana" pelkästään siksi, että siellä kuvitellussa tilassa asiat näyttävät olevan toisin kuin juuri nyt – ja aivan sama millä tavalla, kunhan tulevaisuus on jännä ja jännittävä, taianomainen tai kauhistuttava. Monenlaiset fantasian kirjalliset muodot, tieteisfiktio mukaan luettuna, ovat auttamattoman konservatiivisia: eivät pelkästään siksi, että kuvaillut maailmat ovat kuvitteellisuuksistaan huolimatta rakenteellisesti kuin muistoja jostain kaukaisesta nostalgisesta menneisyydestä, vaan erityisesti siksi, että niitä liikuttaa halu nimenomaan kuvitella radikaali käänne, loppu tai tuonpuoleinen sen sijaan, että ne etsisivät muutosta, liikettä ja elämää täältä. Olivatpa tulevaisuuden näkymät positiivisia tai tuhohtäyteisiä, tällainen konservatiivisuus on fantasian optimismia: kuvittelu pitää järkähtämättömänä periaatteenaan sitä, että tulevaisuutta jäsentävä horisontti on olemassa, se oletus ei liikahta milliäkään, ja siitä käsin on tietysti mahdollista herkutella jännittävillä ajatuksilla siitä, mitä tapahtuu. Ja tietysti me saamme itse kukin kuvitella ja huvitella miten haluamme, eipä siinä, mutta kun kokonaiset instituutiot ryhtyvät ajamaan tietynlaista kuvittelemista ja sen merkitystä, tulee mieleen jupista.

"Optimismi on kuin huono kevätaiheinen runo", kirjoitti Walter Benjamin tunnetussa Surrealismi-esseessään. Siinä toimijassa, jota Benjamin kutsuu demariksi, ja kai hyvällä syyllä tämä nimi toimii käsitteellisesti yhäkin, on tyypeä se, että sille tulevaisuus on aina työn takana ja että tuo toimija uskoo katoavansa jäljettömiin ilman optimistista horisonttiaan. Siksi ihan kohta saapuva on aina kiinnostavampi kuin se mikä on jo täällä, olipa se vaikka avaruusaika. Tällainen runoilija säteilee toivoa kuin Tony Blairin instituutti: kun se katselee tulevaisuuteen ja kertoo mitä näkee, hienompi tulevaisuus on jo melkein täällä tilana, jossa kaikki toimivat "ikään kuin" enkelit, ja jossa jokainen on "ikään kuin" rikas ja jossa jokainen on yhtä lailla "ikään kuin" vapaa. Se että enkeleistä, rikkaudesta tai vapaudesta ei täällä nykyisyydessä näy jälkeäkään ei haittaa, pikemminkin päinvastoin. Tämä vain motivoi työtä, kuvittelua, keksimistä ja pöhinää "ihan kohta" saapuvan edellä.

Mikä siis on kavalaa? Kuvittelipa vallitsevan maailman loppua eksplisiittisesti tai vain rivien välissä puhumalla toisenlaisista maailmoista, on tässä koko kuvittelun logiikassa kavalaa juuri se, että kaikesta näennäisestä kuvittelun vapaudesta ja miksei kumouksellisuudestakin huolimatta sitä itse asiassa liikuttaa lähinnä halu uskoa, että nimenomaan tätä maailmaa tässä ja nyt kannattelee ja pidättelee jokin. Tätä salatusti konservatiivista uskoa voi vankistaa hyvin vähillä keinoilla, ei melkein millään, mutta yksi keino on jo vanha ja se ei lakkaa monistumasta loputtomasti: saarnata käänteestä eli puhua siitä, mikä ei ikään kuin vielä aistein näy, ja tehdä se niin että esittää sen kaiken nykyisten ankeuksien ja vääryyksien loppuna. Valitettavasti on jo kauan ollut selvää, että nämä saarnaajat eivät pysy kirkkojensa seinien sisäpuolella vaan leviävät kaikkialle, myös ja erityisesti sinne missä ollaan ja toimitaan ikään kuin edistyksen nimissä.

Käänne-festivaali toistelikin viestinnässään lausetta "Olet jo valmis", kai ikään kuin yrityksenä muistuttaa, että siellä noin ei ajatella ja että mistä suunnasta muutos tulee. Siinä mielessä osuvasti konseptoitu ja viestitty kyllä! Maailmassa on tietysti tarpeeksi konsepteja ja festivaaleja joiden kärkenä on se, että pitää valmistautua, kehittyä ja suuntautua niin, että kohta tapahtuu jotain, mutta ei ihan vielä. Tässä mielessä Käänne-festivaali kyllä oli hyvin tehty jo siksi, että vähintäänkin jäi ainakin auki, oltiin koin aivan täysin optimismin julmuuksien vankina.

Onhan se tietysti aina ymmärrettävää, että avaa optimistille oven, varsinkin jos festivaalin tarkoituksena oli avoimesti ja rohkeasti koota monenlaisia virtoja ja voimia yhteen siksi, että näin saattaisi syntyä – keinoja kaihtamatta – "vaihtoehtoja kurjistuspolitiikalle". Tässä hengessä kai talouden avaruusagentitkin festivaalilla Sitran rahoineen pörräsivät. Ja miksipä eivät pörräisi, sillä heidän työllään on jo pitkä perinne: suunnilleen kymmenen vuotta sitten heidän projektinaan oli soluttautua finanssiin, hakeroitua sen järjestelmiin ja siten ikään kuin tuottaa rahaa tyhjästä ja kaikille. Projektin nimi – kai se on yhä olemassa – oli "Robin Hood Asset Management Cooperative" ja tottakai sen tarkoitus oli hienosti

synkroniassa Kääntein ajatukselle kurjistuspolitiikan vastustamisesta. ”Me teemme tavallisten ihmisten rahalle saman, mitä Airbnb tekee heidän asunnoilleen ja Uber heidän autolleen: muutamme sen tuotantovälineeksi. Erotuksena on se, että alustamme on toimijoidensa omistama ja kaikki hyöty tulee heille”, sanoi Robin Hood Helsingin Sanomien jutussa vuonna 2015.

Kymmenessä vuodessa Sherwoodin metsä on siis vaihtunut Sitran herkkupöytänsä, mutta ei hätää, yhä hän puhuu köyhille, tai ainakin myös heille. Kääntein-festivaalilla ”Ohjelmoitavan talouden kasvu”-tapahtuman kaikki puhe oli monikon ensimmäisessä, joten siitä pitää kai päätellä, että tuo me olemme me kaikki. Kuulostaa hyvältä: jos me vain koodaamme yhdessä talouden käyttöjärjestelmän ajanmukaiseksi, niin kyllä kai tämä tästä.

Olisiko tässä siis nähtävissä jokin pieni ero? Kun aiemmin, siis Robin Hood -bisneksen aikoihin, pohinää häiritsi se täysin kajahtanut ajatus, että toiminnassa olisi kyse sellaisesta pienestä vastahankaisuudesta, josta vaikkapa Deleuze

on puhunut, oli silloin vain pakko ottaa vastaan se tosiasia, että tuo joukko todella ajatteli olevansa vähäistä, alhaista ja alistettua siksi, että se pöhisi poikaporukalla, kuin isiensä autotalleissa pelkästä keksimisen ilosta koodaavat. Törkeintä tuollaisessa optimismissä on sen taipumus esittää itsensä jonain muuna – tämä on tietysti jo vakaa perinne eikä mikään yksittäisten Kääntein-festivaalin puhujien puliveivaus. Ajatuksena on, että Xerox Parc käy malliksi toimijalle, joka ei etsi tunnustettua paikkaansa valtion ja muiden vallan instituutioiden organisoimasta järjestyksestä vaan tulee pieneksi, eläimeksi, näkymättömäksi ja niin edelleen. Talouden kanssa se tietysti on mahdollista ja siinä mielessä toteuttavissa: voi ryhtyä toimijaksi joka ikään kuin hakkerina omaksuu järjestelmän keinot ja parasitit tavoin asettuu järjestelmän sisään – ja yllättää itsensäkin herkkupöydässä istumasta. Piilaaksossa muutama kymmenen vuotta sitten autotalleissa ja opiskelija-asuntoloissa pöhisseet tietysti ihmettelevät päätymistään valkoisen talon kabinetteihin. ■